

УДК 351.82:338.439.02

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ АГРАРНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Данченко І.О., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка

У статті розглянуто поняття готовності особистості та готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Виділено компоненти готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. Визначено критерії, показники та рівні сформованості готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів.

Ключові слова: *готовність особистості, готовності до професійної діяльності, готовність викладачів до формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів, ціннісно-мотиваційний компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів, змістовий компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів, вольовий компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів, діяльнісно-технологічний компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів.*

В статье рассмотрены понятия готовности личности и готовности преподавателей к процессу формирования социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Выделены компоненты готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений. Определены критерии, показатели и уровни готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений.

Ключевые слова: *готовность, готовность к профессиональной деятельности, готовность преподавателей к формированию социальной зрелости студентов высших аграрных учебных заведений, ценностно-мотивационный компонент готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов, содержательный компонент готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов, волевой компонент готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов, деятельностно-технологический компонент готовности преподавателей к формированию социальной зрелости студентов.*

Danchenko I.O. CRITERIA, INDEXES AND LEVELS OF READINESS OF TEACHERS FOR FORMATION OF A SOCIAL MATURITY OF STUDENTS OF THE HIGHEST AGRARIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In article the concept readiness of the person and readiness of teachers for process of formation of a social maturity of students of the highest agrarian educational institutions is considered. Components of readiness of teachers for formation of a social maturity of students of the highest agrarian educational institutions are allocated. Criteria, indexes and levels readiness of teachers for formation of a social maturity of students of the highest agrarian educational institutions are defined.

Key words: *readiness, readiness for professional activity, readiness of teachers for formation of social maturity of students of highest agrarian educational institutions, valuable and motivational component of readiness of teachers for formation of social maturity of students, substantial component of readiness of teachers for formation of social maturity of students, strong-willed component of readiness of teachers for formation of social maturity of students, activity and technological component of readiness of teachers for formation of social maturity of students.*

Постановка проблеми. Професійна діяльність педагогів вищої школи стає сьогодні засобом, джерелом міжсуб'єктної взаємодії та спрямована на гармонійний розвиток особистості, яка виявляє здатність адекватного реагування на нагальні потреби сьогодення в умовах, що постійно змінюються. Сьогодні роль викладача як «ідентифікатора» або «дзеркала» для іншої людини підтверджується тезою про діало-

гову сутність комунікації між викладачем і тим, хто навчається, з погляду розуміння особистості як особливого індивідуального стилю культури [2, с. 81].

Соціокультурними аспектами діяльності викладача є відповідні ролі: значущий інший, який «задає вершини»; значущий інший, що створює у свідомості тих, кого навчають, символічні образи; креативна роль викладача, що «добудовує» особи-

стість студента як в інтелектуальному, так і в етичному розумінні [9, с. 15]. Зважаючи на зазначене, однією із провідних якостей особистості викладача вищих аграрних навчальних закладів (далі – ВАНЗ) є готовність до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні аспекти готовності до професійної діяльності розглядали О. Абдуліна, Ю. Алфьоров, І. Богданова, Н. Бугаєць, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, Т. Ільїна, О. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, І. Левіна, Р. Хмелюк та ін.

Обґрунтування критеріїв та показників оцінки ефективності педагогічних явищ, систем і процесів із філософських, психологічних, педагогічних позицій здійснювали В. Безпалько, І. Грязнов, В. Євдокимов, Л. Канішевська, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Падалка, І. Полубоярина, В. Тюрїна, О. Федоренко та ін.

Теоретичний аналіз досліджень проблеми професійної готовності свідчить про те, що така категорія має різноманітні психолого-педагогічні інтерпретації й розглядається як стан підготовленості (Л. Кандибович, М. Левітов, Б. Ломов); в основу стану готовності покладено фіксовані настановлення, що формуються внаслідок інтеграції суспільного й індивідуального досвіду і є внутрішніми регуляторами поведінки людини (Д. Узнадзе); сукупність моральних, психологічних і професійних якостей (М. Дьяченко, Л. Кандибович та ін.).

Готовність до професійної діяльності розглядається на функціональному (тимчасова готовність і працездатність, передстартова активізація пізнавальних функцій (С. Рубінштейн)), особистісно-діяльнісному (цілісне виявлення усіх сторін особистості, що дає можливість виконувати свої функції (А. Деркач)), особистісному (виявлення індивідуально-особистісних якостей, що обумовлено характером майбутньої діяльності (К. Платонов)) рівнях.

Незважаючи на розробленість проблеми в науковому дискурсі, питання готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ залишилось поза увагою науковців, тому виникає необхідність визначення її структурних компонентів, критеріїв, показників, рівнів сформованості.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати поняття готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, виділити компоненти готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, визначити критерії, показники та рівні сформованості готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія «готовність» як об'єкт уваги психолого-педагогічної науки визначається з боку останньої як стійка характеристика особистості, яка є результатом підготовленості до діяльності (М. Дьяченко, Л. Кандибович, В. Крутецький та ін.); психічний стан (М. Левітов, Б. Ломов та ін.); цілісний функціональний стан психіки (Б. Ананьєв, К. Платонов, Д. Узнадзе та ін.).

Призначення готовності – забезпечення високих результатів у виконанні будь-якої роботи, наголошує Л. Григоренко. Готовність, на думку науковця, характеризується як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які забезпечують результативність роботи [3, с. 6].

А. Линенко розглядає готовність через особливий психологічний стан, який характеризує вибіркову, прогнозуючу активність особистості на стадії її підготовки до включення в діяльність [8, с. 160].

Л. Кадченко розкриває поняття як складне особистісне утворення, яке забезпечує високі результати професійної діяльності і містить «професійно-моральні погляди та переконання, професійну спрямованість, професійні знання, вміння, навички, здатність до подолання труднощів, потреби у професійному самовдосконаленні» [5, с. 9].

Провідною передумовою ефективною виховної діяльності, зауважує Г. Троцько, є готовність людини до здійснення виховної роботи, оскільки вона допомагає спеціалісту успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль, вирішувати різноманітні педагогічні ситуації та передбачає: позитивне ставлення до виховної діяльності, стійкі позитивні мотиви такої діяльності; адекватні вимогам професійної діяльності риси характеру і здібності; необхідні знання, навички та вміння [12, с. 53].

Готовність, на думку О. Федоренко, може визначатися як певна зібраність особистості, яка допомагає їй актуалізувати і використовувати свої можливості для успішних дій, тобто це є внутрішнє налаштування на певну поведінку у процесі виховної діяльності, що вимагає розуміння професійних завдань, усвідомлення своєї відповідальності, бажання досягти успіхів [13, с. 161].

Отже, наукові дослідження дозволяють уточнити поняття готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, яке розуміємо як цілісне, складне особистісне утворення, інтегративну якість особистості, що поєднує професійні знання, вміння, навички та якості особи-

стості, які забезпечують результативність роботи, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів такої праці, потреби у професійному самовдосконаленні.

Згідно з провідними ідеями теорії діяльності (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші), науковими здобутками психологів і педагогів (В. Безпалько, З. Гіптерс, С. Гончаренко, В. Євдокімов, Л. Канішевська, І. Лернер, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Падалка, І. Полубоярина, В. Тюріна, О. Федоренко, В. Якуніна та ін.), структуру готовності викладачів ВАНЗ до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ будемо розглядати в єдності таких взаємопов'язаних структурних компонентів: ціннісно-мотиваційного, змістового, вольового, діяльнісно-технологічного.

На необхідність ціннісно-мотиваційного компонента готовності фахівця до професійної діяльності вказують М. Ануфрієв, В. Васильєв, В. Кожевников, О. Столяренко, В. Тюріна, О. Федоренко та інші. Це породжено логікою будь-якого процесу, який починається з формування позитивної мотивації до відповідної діяльності, усвідомлення необхідності відповідних дій [11, с. 23].

Ціннісно-мотиваційний компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ поєднує в собі два види мотивації: пізнавальну мотивацію (пізнавальні потреби, інтереси, настанови), яка необхідна для якісного засвоєння викладачами знань, умінь і навичок у процесі підготовки до діяльності, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; професійну, яка стимулює викладачів до якісного виконання професійних обов'язків, генерує усвідомлення необхідності формування соціальної зрілості студентів-аграріїв, настанови на досягнення цілей, інтерес до взаємодії зі студентами, позитивне ставлення як до них самих, так і до роботи з ними.

А. Герасимчук наголошує, що мотиви, потреби, інтереси особистості тісно пов'язані із цінностями, які виражають соціальне ставлення людини до об'єктів і явищ наколишньої дійсності і визначають ціннісні орієнтації особистості, що є її соціальними настановами і регулюють її діяльність [3, с. 45].

Отже, ціннісно-мотиваційний компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів-аграріїв характеризує сформованість пізнавальних і професійних настанов, потреб, інтересів, переконань щодо необхідності та соціальної цінності формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Змістовий компонент готовності передбачає відбір знань для забезпечення готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Зміст змістового компоненту підготовки викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ містить:

- теоретичні знання, які необхідні для діяльності (терміни, поняття, правила, норми, закони, наслідки законів, наукові факти, принципи, гіпотези, наукові теорії, ідеї);

- методичні (знання про методи і засоби виховання та впливу на особистість, знання певних дій, процедур, прийомів, методів, технік і технологій тощо), які дозволяють сприяти формуванню соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Серед функцій, які виконують знання у процесі набуття викладачами готовності до формування соціальної зрілості студентів, спираючись на дослідження І. Лернера [6], А. Леонтьєва [7], виділяємо такі:

- онтологічну, зміст якої полягає в тому, що знання є основою формування уявлень про діяльність, спрямовану на формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ;

- орієнтовну, яка полягає в тому, що знання є орієнтиром для визначення напряму професійної діяльності, способів і принципів дій, норм діяльності у вигляді правил, вказівок, алгоритмів;

- оціночну, яка полягає в тому, що знання є підґрунтям для формування ставлення до об'єктів дійсності.

Отже, змістовий компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ характеризує ступінь оволодіння знаннями, необхідними для діяльності, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Вольовий компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ забезпечує рушійно-дійову, спонукальну функції, яка закладає енергетичні основи рушійної сили особистості викладача, його поведінки та діяльності, створюючи психологічні умови для роботи, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, і виробляє суб'єктивні цінності такої діяльності. Адже воля як «свідома активність особистості, яка спрямована на долавання перешкод, що виникають на шляху досягнення мети діяльності» дає можливість особистості ефективно виконувати відповідну діяльність [10, с. 173].

Крім того, викладачі для забезпечення ефективної професійної діяльності повинні мати відповідні вольові якості, а саме: цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, рішучість, витримку, самоконтроль та інші.

Отже, вольовий компонент готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів-аграріїв характеризується вмінням особистості актуалізувати і використовувати свої можливості для успішних дій у напрямі ефективного формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Діяльнісно-технологічний компонент передбачає оволодіння уміннями, які необхідні викладачам для формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ, а саме:

- аналітичні (пошук, сприйняття та відбір інформації, що необхідна для діяльності щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ);

- організаційні (постановка мети; структурування та планування відповідної діяльності; вибір методів і форм роботи; організація роботи та координування її з навчально-виховним процесом ВАНЗ тощо);

- прогностичні (передбачення результатів діяльності; оцінка ефективності обраних методів і форм роботи; врахування можливостей відхилення від поставленої мети; коригування власної роботи, внесення змін в її організацію);

- соціально-педагогічні (здійснення групової роботи; проведення виховної роботи, консультування; застосування різних методів, прийомів і форм виховання);

- комунікативні (встановлення ефективного контакту зі студентами й іншими суб'єктами навчально-виховного процесу);

- технологічні (послідовність і порядок функціонування та зміни всіх компонентів діяльності, серед яких її об'єкти та суб'єкти).

Необхідно зазначити, що всі компоненти готовності пов'язані між собою і становлять певну цілісність. Єдність усіх вищезазначених компонентів готовності викладачів до відповідного процесу – цілісне, складне особистісне утворення, інтегративна якість особистості, що поєднує професійні знання, вміння, навички, якості, що забезпечують результативність відповідної діяльності, а саме: готовність викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Важливою складовою готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ є визначення критеріїв готовності до її здійснення.

Ознакою, за якою можемо судити про реальні думки і почуття особистостей, є їхні дії. Саме дії індивідів, їхня реальна поведінка є «надійним критерієм» і показником рівня соціального розвитку [1, с. 57].

Якісна сформованість, ступінь вияву критерію виражається в конкретних показниках. Критерій за своїм обсягом є більш

широким поняттям порівняно з показником. Показник як компонент критерію є типовим і конкретним виявом сутності якостей процесу чи явища, що підлягає вивченню. Пріоритет ми віддавали тим показникам, які характеризують виявлення відповідної якості, насамперед, у діяльності, поведінці, вчинках викладачів. Отже, необхідно підкреслити, що вибір показників готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ визначається специфікою емпіричного дослідження та виявляється у вигляді якісних і кількісних показників.

Критерієм ціннісно-мотиваційного компоненту готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів вважаємо сформованість пізнавальних і професійних настанов, потреб, інтересів, переконань щодо необхідності, значущості та соціальної цінності формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Критерієм вольового компоненту готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ вважаємо уміння викладачів актуалізувати та використовувати свої можливості для успішних дій щодо ефективного формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Критерієм змістового компоненту готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ вважаємо ступінь оволодіння знаннями (філософськими, педагогічними, психологічними, соціологічними й іншими), необхідними для діяльності, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів-аграріїв; наявність у викладачів знань про соціальні процеси й явища, соціальні зв'язки, суспільство, розуміння процесів соціальної взаємодії, соціальних контактів на різних рівнях існування суспільних відносин.

Критерієм діяльнісно-технологічного компоненту готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ вважаємо наявність аналітичних, організаційних, прогностичних, соціально-педагогічних, комунікативних і технологічних вмінь.

Для виявлення рівнів готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ ми виокремили такі діагностичні методики, за допомогою яких вимірюються показники відповідних критеріїв: опитувальник визначення позиції-ставлення викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; діагностична методика дослідження рівня сформованості вольової саморегуляції особистості (А. Зверьков, Є. Ейдман); тестові контрольні завдання, які характеризують об'єм і ґрун-

товність засвоєних знань щодо структури та компонентів соціальної зрілості студентів-аграріїв, а також рівень володіння викладачами вміннями, які необхідні їм для діяльності щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; збірки задач різного рівня складності, які дають можливість визначити об'єм і ґрунтовність засвоєння відповідних знань, умінь і навичок викладачами.

Відповідно до вищенаведених критеріїв і показників було визначено три рівні готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ:

– високий, який характеризується: наявністю вираженого інтересу та потреби в опануванні знань, вмінь і навичок щодо формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; стійким проявом ініціативи, активності, творчого ставлення до засвоєння знань та їх застосування у процесі формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; постійним проявом допитливості, наполегливості, уваги у процесі засвоєння педагогічних знань (теоретичних, методичних, знань про цінності тощо); пошуком оригінальних способів застосування знань та переносом їх у нові ситуації; володінням знаннями про вікові психологічні особливості юнацького віку та вмінням зважати на них під час організації роботи зі студентами; вмінням аналізувати, коригувати, передбачати результати своєї педагогічної діяльності, вмінням організовувати та здійснювати формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; володінням комунікативними вміннями й уміннями майстерно організувати процес спілкування; адекватним вибором методів і форм ведення відповідної діяльності; позитивним ставленням до професійної діяльності, прагненням до вдосконалення знань і вмінь, навичок; виявом позитивних вольових якостей у процесі педагогічної діяльності; умінням використовувати свої потенції для успішної діяльності щодо ефективного формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ;

– середній, який характеризується: наявністю інтересу до нових знань, періодичним виявом прагнення оволодіти уміннями та навичками; бажанням виконувати завдання, але без творчого підходу до процесу формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; застосуванням знань у знайомих ситуаціях; виконанням дій за зразком під час розв'язання завдань; недостатнім рівнем самостійності під час виконання поставлених завдань, вибору теми, планування, організації або проведення вихованих заходів; недостатнім оволодінням навичками ефективного педагогічного спілкування та розвитком вольових якостей

і бажанням використовувати свої можливості для успішної діяльності для формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ;

– низький, який характеризується відсутністю зацікавленості, прагнення пізнавати нову інформацію, низьким ступенем самостійності та пізнавальної активності, несистематичною участю в обговоренні питань щодо покращення рівня соціальної зрілості студентів ВАНЗ, низькою особистісною активністю, безініціативністю, низьким проявом допитливості, недостатньою увагою та дисциплінованістю; відсутністю бажання діяти самостійно, без примусу; наявністю потреби у підтримці інших викладачів під час вибору теми, планування й організації заходів формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ; відсутністю прагнення до вдосконалення та розвитку знань, умінь і навичок щодо формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, готовність викладачів до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ визначаємо як цілісне, складне, особистісне утворення, інтегративну якість особистості, що поєднує професійні знання, вміння, навички та якості особистості, які забезпечують результативність роботи, здатність до подолання труднощів, самооцінку результатів такої праці, потребу у професійному самовдосконаленні.

Структурними компонентами готовності викладачів ВАНЗ до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ є: ціннісно-мотиваційний, змістовий, вольовий, діяльнісно-технологічний.

Вибір критеріїв, показників і рівнів готовності викладачів ВАНЗ до формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ обумовлений тим, що процес формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ здійснюється у взаємозв'язку цілісності взаємовпливів суб'єктів навчально-виховного процесу ВАНЗ; він спирається на систему методологічних принципів, методів і методик для вивчення закономірностей застосування педагогічної технології формування соціальної зрілості студентів ВАНЗ.

Вважаємо, що перспектива подальших розвідок у досліджуваному напрямі полягає у вивченні вихідного рівня сформованості готовності викладачів до формування соціальної зрілості студентів-аграріїв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бардин Ю. Социальная зрелость личности : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.02 «Диалектика и методология познания» / Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. – Харьков, 1986. – 154 с.

2. Бахтин М. К философии поступка / М. Бахтин // Философия и социология: наука и техника. – М., 1986. – С. 80–160.
3. Герасимчук А. Соціологія : [курс лекцій] / А. Герасимчук, О. Шиян. – К. : Видавництво Європейського університету, 2001. – 88 с
4. Григоренко Л. В. Формирование готовности студентов педагогического вуза к профессиональной деятельности в процессе самостоятельной работы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Л. Григоренко ; Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 1991. – 18 с.
5. Кадченко Л. Формирование готовности студентов педагогического вуза к профессиональной деятельности средствами иностранного языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Л. Кадченко ; Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 1992. – 18 с.
6. Лернер И. Качество знаний учащихся и пути его совершенствования / И. Лернер ; под ред. М. Скаткина, В. Краевского. – М. : Педагогика, 1978. – с. 10.
7. Леонтьев А. Проблемы развития психики / А. Леонтьев. – М. : Мысль, 1965. – 573 с.
8. Линенко А. Професійна діяльність та готовність до неї / А. Линенко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 2. – С. 168–170.
9. Малашина Т. Образовательное пространство как система коммуникативных отношений : дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение; философская антропология; философия культуры» / Т. Малашина ; Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. – М., 2006. – 157 с.
10. Пидкасистый П. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. Пидкасистый, Л. Фридман, М. Гарунов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.
11. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 705 с.
12. Троцко Г. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Г. Троцко. – Х., 1997. – 421 с.
13. Федоренко О. Система підготовки майбутніх працівників міліції до соціальної та виховної роботи з підлітками / О. Федоренко // Професійно-педагогічна підготовка – вимоги сьогодення : [зб. наук. пр.] / Луганська державна академія культури і мистецтв, Харківський обласний метод. каб. учб. закл. культури і мистец. – Х., 2007. – С. 160–171.